

De Rotterdamse bewonersorganisaties en hun bijdrage aan de gemeentelijke democratie

Gemeentebestuur van Rotterdam

september 1984

De Rotterdamse bewonersorganisaties en hun bijdrage aan de gemeentelijke democratie

Gemeentebestuur van Rotterdam

september 1984

I N H O U D S O P G A V E

INLEIDING	1
HOOFDSTUK I: DEMOCRATIE EN REPRESENTATIVITEIT	3
experimenteel karakter	3
democratisch gehalte	4
harmonie en conflict	5
belangengroep	5
andere maatstaven	6
deelgemeentegebied	6
HOOFDSTUK II: HET ONTSTAAN VAN WIJKORGANEN	7
erkenning	7
gelijke behandeling	8
voorlopige status	8
drie ontstaansredenen	9
wijkindeling	10
HOOFDSTUK III: VIER MODELLEN VAN WIJKORGANEN	12
compromis	12
het politieke model (1)	13
het inspraakmodel (2)	13
de actie- en belangengroep (3)	14
het stadsvernieuwingsmodel (4)	15
HOOFDSTUK IV: BEROEPSMATIGE ONDERSTEUNING	16
professionalisering	16
recente groei	17
rechtspositie	18
HOOFDSTUK V: VAN INSPRAAKORGAAN TOT BELANGENORGANISATIE	19
eigen prioriteiten	19
geen wijkbestuur	19
tegenkracht	20
vakbondskarakter	20
stedelijk optreden	21
HOOFDSTUK VI: KNELPUNTEN IN DE RELATIE GEMEENTE - BEWONERSORGANISATIE	21
afhankelijkheid	21
onafhankelijkheid	22
financiering	23
afwijkend gebied	23
HOOFDSTUK VII: CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN	24
Bijlage 1: overzicht bewonersorganisaties in niet-deelgemeentegebied	
Bijlage 2: actiegebied bewonersorganisaties.	

I N L E I D I N G

In Rotterdam is meer dan in andere steden een "wijkbewustzijn" ontwikkeld. Dit vindt wellicht mede zijn oorzaak in de wijze waarop de stad sinds de opbloei van haven en industrie in de 19e eeuw is gegroeid.

In plaats van de geleidelijke groei van steeds een nieuwe "schil" rondom de oorspronkelijke stadskern, zijn er in de omringende polders in snel tempo nogal los van elkaar staande woonwijken neergezet, die onderling werden gescheiden door waterlopen, dijken, havens en spoorlijnen. Veel wijken vinden hun oorsprong buiten de gemeente Rotterdam, en zijn daaraan pas later door annexatie toegevoegd.

Vooral na 1945 is ook het gemeentelijke beleid steeds meer uitgegaan van de binnen het stadsgebied bestaande verscheidenheid en de erkenning van het afzonderlijke karakter van de verschillende wijken, wat in de voormalige randgemeenten en in de nieuwbouwwijken leidde tot de instelling van wijkraden. Als gevolg daarvan is het bij het ontwikkelen van inspraakmodellen vooral uitgegaan van inspraak per wijk (territoriaal) en niet per beleidsterrein (functioneel). De wijken vormen al van oudsher voor het gemeentebestuur een vast klankbord bij het ontwikkelen van verschillende onderdelen van beleid.

Ook voor de wijkbewoners vormen de wijken een min of meer herkenbaar beleidskader. Of het nu gaat om stadsvernieuwing, welzijnsbeleid, verkeersmaatregelen of openbaar groen, wijkbewoners en hun organisaties spelen een actieve rol bij de verbetering en instandhouding van het woon- en leefklimaat.

Deze organisaties hebben een zekere structuur nodig om effectief te kunnen zijn. Het blijkt dat de Rotterdamse bewonersorganisaties rond de verschillende problemen die zich in hun wijk voordoen eigen organisatievormen hebben gekozen. Door de inzet van de actieve wijkbewoners worden telkens

weer oplossingen voor de bestaande (organisatie)vraagstukken gevonden. Bewonersorganisaties zijn als het ware het bezit van de bewoners **zelf**. Deze vorm van zelforganisatie betekent, dat er van wijk tot wijk verschillende organisatiemodellen tot ontwikkeling zijn of worden gebracht.

Bewonersorganisaties kunnen daarin onmogelijk van bovenaf gereglementeerd worden. Het karakter van deze organisaties is dat de bewoners zelf rond concrete actiedoelen zelf een organisatie opzetten en eventueel weer veranderen. Toch hebben vele bewonersorganisaties inmiddels een lange geschiedenis.

Deze continuïteit is juist door de inzet van strijdbare bewoners gegarandeerd gebleven.

In deze nota hebben wij geprobeerd de specifieke ontwikkeling van de Rotterdamse bewonersorganisaties te schetsen en de bestuurlijke randvoorwaarden aan te geven.

Het is de opvatting van het gemeentebestuur dat levende bewonersorganisaties een essentiële onderdeel van het beleidsproces vormen.

Grondslag voor deze opvatting is de waardering voor het nemen en het dragen van verantwoordelijkheid bij het streven om te komen tot verbetering van het woon- en leefklimaat.

Wij willen daarom ook zeker niet alleen stilstaan bij inspraak en overleg maar onderzoeken hoe de bewonersparticipatie verder kan worden verbeterd en versterkt.

Onze doelstelling is de groei van

- de zelforganisatie te bevorderen en
- daar middelen voor beschikbaar te houden.

III. VIER MODELLEN VAN WIJKORGANEN.

Compromis.

Aan de instelling van de wijkorganen ging een langdurige discussie vooraf over de vraag waar bij de inspraak op wijkniveau de nadruk zou moeten liggen: op de inbreng vanuit de politieke partijen of op die vanuit het wijkgebonden verenigingsleven en de welzijnsorganisaties. Ondertussen ontstonden er reeds bewonersinitiatieven op niet-partijpolitieke grondslag, in de vorm van aktiegroepen. De instelling van wijkorganen berustte derhalve op een compromis, waarbij zowel modellen mogelijk waren die dicht tegen de wijkradende-stijl aan lagen als modellen die daarvan in sterke mate zouden afwijken.

Indien achteraf wordt geprobeerd vast te stellen welke varianten onder de wijkorganen in de afgelopen vijftien jaar zijn voorgekomen, is het mogelijk om vier modellen te onderscheiden. Dit zijn geen modellen die gedurende deze hele periode en op grond van een doelgerichte keuze naast elkaar hebben bestaan. Er hebben zich allerlei tijdelijke tussenvormen voorgedaan op momenten waarop in een wijk een keuze nog onbeslist was. In de loop van de tijd zijn veel wijkorganen overgegaan van het ene model op een ander. Bij deze ontwikkeling speelde ook het bestaan van het wijkontwikkelingwerk een rol.

Dit werk waarvan aanvankelijk verondersteld werd dat het een tijdelijk karakter zou hebben ("opbouw" in de zin van het aanleren van groepsvervorming en organisatie aan de bewoners) kreeg in de loop van de tijd het karakter van een blijvende beroepsmatige ondersteuning van de wijkorganen. Indien een wijkorganen door meningsverschillen of gebrek aan kader dreigt in te storten, neemt de opbouwwerker -alleen al vanuit de behoefte aan een verantwoordingskader voor zijn of haar activiteiten- het initiatief tot een nieuwe start met (grotendeels) andere mensen en een andere structuur. Het opbouwwerk heeft derhalve zowel op de continuïteit als op de overgang van het ene naar het andere model grote invloed. In de volgende paragrafen zullen achtereenvolgens de eerder genoemde vier modellen worden beschreven.

Het politieke model (1).

In de beginjaren werd een nadrukkelijke betrokkenheid van vertegenwoordigers van de politieke partijen op wijkniveau bij het werk van de wijkorganen verondersteld. Op 28 maart 1968 heeft de gemeenteraad de toen al 20 jaar als adviesorganen bestaande wijkraden-oude-stijl en de uit het "vrije wijkinitiatief" voort te komen wijkorganen in principe aan elkaar gelijkgesteld, waarbij ervan werd uitgegaan dat de politieke partijen daarin nadrukkelijk betrokken zouden zijn, eventueel door middel van een sectie bestuurlijke zaken. In de praktijk is deze betrokkenheid altijd gering of zelfs afwezig geweest, zowel omdat de partijen zelf hieraan geen prioriteit toekenden als omdat de andere bij het wijkorgaan betrokkenen degenen die uitsluitend of voornamelijk optradën als partijvertegenwoordigers beschouwden als vreemden, controleurs namens buitenstaanders of als nutteloze meepraters. Dit verhinderde uiteraard niet dat individuele leden van politieke partijen zonder verplichting tot verantwoording aan en ruggespraak met hun partij in het werk van de wijkorganen betrokken waren en zijn. Het praten over partijpolitiek is echter min of meer taboe omdat men daarvan onnodige verdeeldheid binnen de wijk vreest. Alleen het toenmalige wijkorgaan Centrum-Noord vormde een uitzondering door in feite het model van de wijkraden-oude-stijl te volgen. Dit model heeft daar -op verzoek van het wijkorgaan- geleid tot omzetting van dit wijkorgaan in een rechtstreeks verkozen wijkraad-nieuwe-stijl en vervolgens in een deelgemeente.

Het inspraakmodel (2).

In dit model ging het er evenals in het politieke model om door overleg en peilingen binnen de wijken standpunten beschikbaar te krijgen ten behoeve van het verder door de gemeente te ontwikkelen beleid. Daarin paste een inbreng van sterk uiteenlopende visies en belangen, en het betrekken van meer bewoners bij de inspraak, onder meer door het organiseren van sociaal-culturele activiteiten. Op grond van het eerder genoemde raadsbesluit van 1968 en de in het verlengde daarvan door het college vastgestelde Richtlijnen werd de vorming van "voorlopige wijkcomités" aangemoedigd, die later in aanmerking zouden kunnen komen voor een erkenning door de gemeenteraad als "voorlopig wijkorgaan".

In een groot aantal wijken, waar tot dan toe geen gebundelde bewonersinitiatieven bestonden, is rondom de door de gemeente geboden faciliteiten (informatie over te voeren beleid, uitnodigingen tot het leveren van inspraak, kantoor- en vergaderruimte, ondersteuning door administratieve assistentie, opbouwwerk, vergoeding van apparaatskosten) in de loop der jaren een wijkorgaan ontstaan en in stand gebleven. In sommige minder hecht georganiseerde wijkorganen werd het bestaan een tijdelijk onderbroken wegens gebrek aan belangstelling of door onderlinge conflicten van de betrokkenen, maar mede dank zij het gemeentelijke beleid kwam daar na verloop van tijd weer een voor de hele wijk werkzaam orgaan tot stand. De taken van deze wijkorganen kwamen zowel tot uiting in werkgroepen op deelterreinen als in een veelheid van ontspanningsactiviteiten. Door sommige bewoners werden zulke organen als te gezapig, te weinig strijdbaar en te veel compromisgericht beschouwd. Daarom slaagden wijkorganen die met deze kritiek geen rekening hielden er niet steeds in om spontaan ontstane buurtaktiegroepen in zich te integreren. Dit model wijkorganen kon men aantreffen in de minder oude wijken (van na 1900) in de periode voorafgaande aan de stadsvernieuwing. Deze wijken worden thans gezamenlijk wel aangeduid als de "tweede ring".

De aktie- en belangengroep (3).

Bij de bewoners van de oudste en meest vervallen woon wijken rondom het stadscentrum heerste in de jaren '60 grote onzekerheid over de toekomst. De bevolking voelde zich collectief bedreigd door het verval van de woningen en de plannen voor kaalslag, waarbij de terugkeer van de woonfunctie niet gegarandeerd was. Dit gold in het bijzonder voor Het Oude Westen, waar het opdringen van kantoren en universiteitsgebouwen verwacht werd. In deze wijken waren reeds in een eerder stadium zonder aanmoediging en faciliteiten van gemeentelijke zijde bewonersinitiatieven ontstaan. Daar leefde het verlangen naar een hardere confrontatie met het gemeentelijke beleid en een strijdbare belangenbehartiging voor de bewoners, terwijl sommigen van dergelijke activiteiten op wijkniveau ("aan de basis") ook een verdergaande democratisering van de maatschappij als geheel verwachtten.

Zulke aktiegroepen konden alleen tot stand komen in wijken waar voldoende kader beschikbaar was om zelfstandige bewonersgroepen te dragen, o.a. door de aanwezigheid van een relatief groot aantal studenten. Anders dan bij de twee eerdergenoemde modellen -waarvan een kenmerk was dat er mensen met uiteenlopende belangen en opvattingen bij betrokken waren- lag hier de nadruk op het gezamenlijke belang, de gemeenschappelijke strijd en uitgewerkte doelstellingen. In feite was de actie in sterke mate gericht op het tot stand brengen van wat we tegenwoordig stadsvernieuwing noemen.

Deze aanpak werd veelal ook gestimuleerd vanuit de in deze wijken -mede als gevolg van het actieve optreden van de bewoners- in ruimere mate aanwezig buurthuizen en andere welzijnsvoorzieningen. In de praktijk zijn dergelijke wijk-aktiegroepen ook zonder formele erkenning door de gemeente behandeld als wijkorgaan (Het Oude Westen) of hebben zij het oude wijkorgaan dat functioneerde volgens model 2 uiteindelijk overvleugeld of verdrongen en daarna erkenning door de gemeenteraad verkregen (Middelland). Ook niet-erkende organen kunnen in de praktijk beschikken over een vergoeding van apparaatskosten en over administratieve assistentie.

Het stadsvernieuwingsmodel (4).

Als de gemeente ingrijpende veranderingen binnen een wijk tot stand probeert te brengen, neemt de behoefte van de bewoners om hun mening te geven over het gemeentelijk beleid sterk toe. Dit is het meest duidelijk het geval in de fase van actieve stadsvernieuwing. In dit proces groeit ook de behoefte van de betrokken diensten om geïnformeerd te worden over de verlangens en bezwaren van de bewoners om daarmee bij voorbaat de zekerheid te krijgen dat de te nemen maatregelen kunnen steunen op een brede mate van aanvaarding. Het in Rotterdam gehanteerde model van projectgroepen stadsvernieuwing gaat uit van een vast samenspel van ambtenaren en bewoners, waarbij de bewonersvertegenwoordiging een meerderheid in de projectgroep heeft. Deze bewonersvertegenwoordiging wordt geleverd door het wijkorgaan, dat als achterban optreedt. Deze aanpak is zeer effectief voor een in goede samenspraak met de bewoners soepel verlopend stadsvernieuwingsproces, maar heeft het karakter van de wijkorganen wel sterk

veranderd doordat:

- Er nu meer dan voorheen een gemeenschappelijk doel in de wijk bestaat, waarvoor gezamenlijk strijd kan worden gevoerd, nl. zo goed mogelijke woningen met een bijpassende woonomgeving tegen een zo laag mogelijke huurprijs, alsmede voor meer wijkgerichte voorzieningen.
- Er wordt uitgegaan van de noodzaak van het bestaan van één organisatie die de bewoners van de wijk in meerderheid vertegenwoordigt, waarbij het er minder dan voordien toe doet of deze organisatie door de gemeenteraad is erkend, hoe haar bestuur wordt samengesteld, hoe haar structuur in elkaar zit en hoe haar standpunten tot stand komen. In de artikelen 14 en 15 van de Verordening Organisatie Stadsvernieuwing wordt uitgegaan van het bestaan van een wijkorgaan, dat een bindende voordracht doet voor de benoeming van zijn vertegenwoordigers in de projectgroep.
- De wijkorganen worden genoodzaakt tot het geven van een oordeel over een veelheid van technische zaken, die met name bouwkundige kennis vereisen. Om ze daartoe in de gelegenheid te stellen en de voor de bewoners bij verhuizing e.d. optredende problemen op te lossen zijn bij de wijkorganen externe deskundigen en sociale begeleiders aangesteld, waardoor het aantal ter beschikking van het wijkorgaan staande beroepskrachten meer dan verdubbeld is.

IV. BEROEPSMATIGE ONDERSTEUNING.

Professionalisering.

Inmiddels is model 4 voor de wijkorganen maatgevend geworden en in sterke mate samengesmolten met model 3 (aktie- en belangengroep), omdat de beroepskrachten in de nieuwere stadsvernieuwingswijken thans ongeveer dezelfde rol vervullen als voorheen de semi-vrijgestelde (bijv. studerende) bestuurders van de wijkorganen in de oudste wijken. Binnen vrijwel elke bewonersorganisatie spelen beroepskrachten thans een belangrijke rol, al zijn de wijkorganen met een voorgeschiedenis als omschreven in het vorige hoofdstuk onder 3 in het algemeen innerlijk sterker en voor hun continuïteit minder afhankelijk van deze ondersteuning door een naar verhouding ruimer aanbod van bekwame vrijwilligers. Daarentegen komt het in de wijken met een voorgeschiedenis zoals omschreven in model 2 -die vanouds naar verhouding zwakker waren- thans voor dat de constant actieve kern voornamelijk bestaat uit door de gemeente direct of indirect bezoldigde beroepskrachten.

De indruk bestaat dat in navolging van de projectgroepen, waarbinnen bewoners en ambtenaren samenwerken op voet van gelijkheid, ook binnen veel bewonersorganisaties geen onderscheid meer wordt gemaakt tussen vrijwilligers (opdrachtgevers) en beroepskrachten (uitvoerders), zodat de beroepskrachten mee beslissen. Vanuit hun meestal hogere opleidingsniveau, informatievoorsprong en de mogelijkheid om er veel tijd aan te besteden wordt het dan vrijwel onvermijdelijk dat zij veelal het initiatief in handen nemen. Zij treden in feite, ook als dat formeel niet het geval is, op als vrijgesteld -maar zeer toegewijd- bestuur van de bewonersorganisatie, dat wisselende groepen bewoners om zich heen organiseert. Deze bewoners laten het initiatief en de grote lijn over aan de beroepskrachten en beperken zich naast hun uitvoerende taken grotendeels tot een controlerende taak, waarbij uitsluitend wordt bewaakt of de beroepskrachten voldoende het bewonersbelang dienen. Nader onderzoek zou kunnen aantonen in hoeverre deze indruk juist is.

Recente groei.

De ondersteuning van de wijkorganen door beroepskrachten kan worden onderscheiden in een reeds lang bestaand vast deel (administratieve assistentie, opbouwwerk) en een veel groter deel dat is toegevoegd in de fase van actieve stadsvernieuwing. Voorafgaand aan de instelling van elke nieuwe projectgroep stadsvernieuwing zijn aan het daarbij betrokken wijkorgaan arbeidsplaatsen voor extern deskundigen (bouwkundige adviseurs) ter beschikking gesteld, zodat de bewoners op voet van gelijkheid kunnen overleggen met gemeentelijke deskundigen en alternatieve plannen kunnen ontwikkelen. Vervolgens zijn bij het op gang komen van de voor de vernieuwing van het woningbestand noodzakelijke verhuisbeweging sociaal begeleiders aangesteld. In de praktijk maken de wijkorganen geen onderscheid tussen beroepskrachten voor verschillende afzonderlijke doeleinden, maar vormen deze beroepskrachten doorgaans tezamen een op alle werkterreinen inzetbaar team. De wijkorganen beschouwen de uitgebreide bijstand als onmisbaar en duurzaam. Van deze uitbreiding is bestuurlijk tot nu toe niet vastgesteld of en in welke mate deze na de voltooiing van de actieve fase van stadsvernieuwing een blijvend karakter zal kunnen krijgen. Deze problematiek zal mede aan de orde komen in het op de situatie na de afbouw van de projectgroep stadsvernieuwing in de wijk Delfshaven gerichte deconcentratie deelproject 2.

Met betrekking tot het beschikbaarstellen van beroepskrachten ter ondersteuning van de wijkorganen heeft in het verleden weinig coördinatie plaatsgevonden. In 1983 is geïnventariseerd hoeveel personeelsleden bij elk der afzonderlijke organen zijn gestationeerd door resp.

de secretarieafdelingen Wijkaangelegenheden en Welzijnsplanning, en Ruimtelijke Ordening Stadsvernieuwing en Volkshuisvesting, alsmede het Instituut Opbouwwerk Rotterdam(I.O.R.).

Rechtspositie.

De rechtspositie en de wijze van aanwerving van deze beroepskrachten -die tezamen als één bewonersondersteunend team optreden- loopt sterk uiteen:

- In de sector Wijkaangelegenheden hebben alle betrokkenen sinds 1980 een ambtelijke status. Bij de werving bleken hiervoor tot nu toe veelal actieve vrijwilligers uit de wijk in aanmerking te willen komen. Bij de selectie hebben wijkorganen inspraak, maar worden de normale gemeentelijke procedures gevolgd. Nu geen vrije werving van externe kandidaten meer mogelijk is, komen de vrijwilligers niet langer in aanmerking maar dient in eerste instantie een keuze plaats te vinden uit de daarvoor in aanmerking komende te herplaatsen ambtenaren. Hierdoor wordt de invloed van de wijkorganen kleiner dan hun wens is.
- In de sector Stadsvernieuwing komen zowel ambtenaren (de meeste sociaal begeleiders) als arbeidscontractanten op voortdurend te verlengen halfjaarscontracten voor (overige sociaal begeleiders en extern deskundigen). De selectie voor deze functies werd tot nu toe volledig aan de wijkorganen overgelaten, zonder tussenkomst van de secretarie. Vanuit de bewonersorganisaties en de extern deskundigen zelf is de discussie over hun rechtspositie aangezwengeld.
- Doordat het I.O.R. na de verzelfstandiging thans een particuliere stichting is, hebben zijn personeelsleden hun status van ambtenaar per 1-1-1981 verloren. Aanstelling vindt alleen plaats in onderlinge overeenstemming tussen I.O.R. en wijkorganen, terwijl ontslag eenzijdig op verlangen van het wijkorgaan kan plaatsvinden.
- Naast boven genoemde groepen zijn bij sommige wijkorganen ook andere personeelsleden werkzaam, zoals werknemers van de Gemeentelijke Dienst Sociale Werkvoorziening, dienstweigeraars op kosten van woningcorporaties, etc.

In het algemeen voelen de beroepskrachten van de wijkorganen zich geen werknemer van de gemeente, al heeft een groot deel van hen formeel die status. Er bestaat bij hen een grote weerstand tegen bemoeienis van "echte" ambtenaren met het doen en laten van een wijkorgaan.

V. VAN INSPRAAKORGAAAN TOT BELANGENORGANISATIE

Eigen prioriteiten.

De meeste wijkorganen noemen zich thans bewonersorganisatie. Deze term geeft hun huidige taakstelling goed weer. Zij treden op als belangenorganisatie van de bewoners, met name van de minst-bevoordeerde groepen bewoners die de gevolgen van woningschaarste, verkrotting, hoge woonlasten, werkloosheid, bedrijfsoverlast, een tekort aan welzijnsvoorzieningen, vandalisme en het niet aan elkaar aangepast zijn van Nederlandse en buitenlandse inwoners het sterkste ondervinden. Daarbij zijn zij niet alleen onderhandelingspartner voor de gemeente, maar organiseren zij ook door middel van spreekuren hulpverlening aan bewoners, huurverhogingsweigeringsacties en betrokkenheid bij scholen en welzijnsvoorzieningen. Hun kantoor- en vergaderruimte, vaak als wijkwinkel aangeduid, is een aanloopadres voor mensen met de meest uiteenlopende wensen. Hier vinden soms ook spreekuren van sociale raadslieden, Bouw- en Woningtoezicht, woningcorporaties e.a. plaats.

De bewonersorganisaties wensen zich niet al te zeer te verdiepen in het maken van afwegingen en in gemeentelijke besluitvormingsprocedures. Zij stellen hun eigen prioriteiten. Daardoor kan het voorkomen dat ze niet reageren op gemeentelijke verzoeken om over een bepaalde zaak advies te geven, omdat zij zichzelf op dat moment niet als belanghebbende beschouwen. Dit sluit echter niet uit dat enkele jaren later -als dezelfde zaak in het brandpunt van de belangstelling is komen te staan- actie wordt gevoerd voor het alsnog bewerkstelligen van een aanpak die al veel eerder tegen aanmerkelijk minder kosten gevuld had kunnen worden. In dat opzicht beantwoorden ze niet steeds aan de in hoofdstuk II genoemde wens tot het publieksgericht kunnen werken van de diensten. Alle aandacht wordt steeds geconcentreerd op het uitoefenen van pressie met betrekking tot de door hen zelf voor dat moment gestelde prioriteiten, die van tijd tot tijd kunnen wisselen.

Geen wijkbestuur.

De professionalisering leidt ertoe dat men thans weinig behoeft heeft aan ondersteuning van buitenaf. Een actieve bemoeienis van het bureau Wijkaangelegenheden met de gang van zaken in de wijk wordt niet meer op prijs gesteld. Daardoor is de taak van de wijkconsulenten sterk veranderd. Vroeger bestond deze vooral uit inspraak-bevordering en begeleiding van het wijkorgaan, thans hoofdzakelijk uit coördinatie van het gemeentelijk beleid naar aanleiding van verzoeken vanuit de wijken. In verband met deze gewijzigde taak is het aantal wijkconsulenten in de loop der jaren zeer sterk verminderd, waarschijnlijk sterker dan voor een verantwoorde vervulling van de huidige taakstelling nodig zou zijn.

Door het proces van professionalisering zijn de kundigheid, de effectiviteit en de slagvaardigheid van de wijkorganen zeer zeker toegenomen. Met name voor het slagen van de stadsvernieuwing en het bewerkstelligen dat deze in overeenstemming met de wensen van de wijkbewoners plaatsvindt is dat van uitermate groot belang. Deze verandering leidt er wel toe dat het thans een illusie zou zijn om een wijkorgaan te beschouwen als een breed inspraakorgaan dat alle strijdige belangen op wijkniveau aftast en tot een compromis verwerkt of als een constructie die zou kunnen gelden als voorloper en wegbereider van een door verkiezingen tot stand gebracht wijkbestuur.

Tegenkracht.

De wijkorganen zien zichzelf nadrukkelijk als een tegenkracht ter correctie van verantwoordelijke besturen. Bij hen leeft sterk op opvatting dat in het gemeentelijk beleid het economisch belang vele jaren te zwaar heeft gewogen ten opzichte van het belang van een leefbare en betaalbare woonomgeving en dat het stadscentrum in verhouding tot de woonwijken te veel aandacht heeft gekregen. Zij stellen zich met name op tegen de overlast van niet-bewonersverkeer, bedrijven en prostitutie.

Binnen de wijkorganen bestaat weinig belangstelling voor partij-programma's, procedures en bestuurlijke structuren. Democratie wordt in de eerste plaats gezien als het inwilligen van de bij de betrokkenen levende verlangens, zoals dat doorgaans het geval is bij een pressiegroep. Onderhandelen met de gemeente en het voeren van actie om de eigen wensen kracht bij te zetten zijn daarvoor de gangbare middelen. Men ziet de bewonersorganisatie als iets van zichzelf, het gemeentebestuur niet. Er heerst weinig waardering voor "parlementje spelen" en het gemeentebestuur wordt als min of meer natuurlijke tegenspeler ervaren.

Vakbondskarakter.

De huidige bewonersorganisaties houden zich bezig met zaken die vroeger vooral lagen op het terrein van huurdersverenigingen (belangenbehartiging tegenover woningeigenaren) en de wijkafdelingen van politieke partijen (inbreng van verlangens bij het gemeentebestuur). Ze vergelijken zelf hun positie wel met die van vakbeweging: wat de vakbeweging doet op het terrein van belangbehartiging met betrekking tot het werk doen zij met betrekking tot het wonen. Zij appelleren aan allen met een gezamenlijk belang, los van uitlopende politieke opvattingen. Ook hun organisatiestructuur vertoont steeds meer trekken van overeenstemming

met die van de vakbeweging door de sterke professionalisering, waarbij bezoldigde bestuurders en medewerkers de deskundigheid, de doelmatigheid en de continuïteit waarborgen. Deze vrijgestelden zijn bij de huidige aanpak onmisbaar en drukken in sterke mate hun stempel op het door de bewonersorganisaties gevoerde beleid. Daarbij werken zij enerzijds matigend (afremmen van racisme, belangenstrijd met de winkeliers, conflicten binnen de wijk), anderzijds radicaliserend (aansluiting bij landelijke acties op het terrein van woonlasten).

Stedelijk optreden.

Op stedelijk niveau bestaat er een goed overleg en coördinatie tussen de verschillende wijkorganen. Dit gebeurt zowel onder invloed van de gemeenschappelijke ondersteuning van deze organen door het (in 1981 t.o.v. de gemeente verzelfstandigde) Instituut Opbouwwerk Rotterdam als door middel van een aantal samenwerkingsverbanden, zoals het Rotterdams Overleg van Bewonersorganisaties en het tegen bezuinigingen op de wijk-welzijnsvoorzieningen gerichte Comité "Laten we Welweze". Van dit stedelijke niveau gaat een sterk uniformerende werking van standpuntbepaling en organisatiestructuur uit. In een aantal gevallen -bijv. m.b.t. woonlasten en welzijnsbezuinigingen- vindt een gezamenlijke stellingname plaats op grondslag van een vrij mandaat van de vertegenwoordigers van de afzonderlijke bewonersorganisaties. Het daardoor op stedelijk niveau slagvaardiger kunnen optreden heeft voorrang gekregen boven de gedecentraliseerde besluitvorming in de wijken. Daardoor zou men de afzonderlijke bewonersorganisaties enigszins kunnen beschouwen als de wijkafdelingen van een stedelijke bewonersvakbond. Deze centralisatie op niet-bestuurlijk niveau kan betekenen dat deze organisaties los komen te staan van het streven naar bestuurlijke decentralisatie en inspraak-coördinatie dat aan hun ontstaan ten grondslag lag.

VI. KNELPUNTEN IN DE RELATIE GEMEENTE - BEWONERSORGANISATIE.

Afhankelijkheid.

Omdat de status, taken en bevoegdheden van de bewonersorganisaties, evenals hun relatie tot de gemeente Rotterdam, niet voldoende duidelijk geregeld zijn, kunnen zich steeds opnieuw knelpunten voordoen. Hoewel er belangrijke raakvlakken kunnen bestaan tussen een inspraakorgaan en een belangenorganisatie voor de meerderheid van de bevolking, vallen die twee functies niet samen en kan het in één orgaan willen verenigen van beide functies spanningen oproepen. Bovendien past hun streven naar een onafhankelijke positie niet goed bij de volgende gegevens:

1. Ze bezitten in het algemeen geen afzonderlijke rechtspersoonlijkheid, en zijn derhalve niet bevoegd tot het voeren van processen (bijv. AROB-procedures).
2. Ze zijn financieel (vrijwel) volledig afhankelijk van de gemeente, die ze bekostigt en van personeel voorziet in de verwachting dat ze zullen optreden als orgaan voor inspraak-coördinatie in de desbetreffende wijk.
3. Ze worden door de gemeente soms beschouwd als vertegenwoordiger van alle binnen de betrokken wijk levende belangen en verlangens.
4. Ze zijn sterk afhankelijk geworden van de oplevende belangstelling en de extra faciliteiten tijdens het proces van actieve stadsvernieuwing, waarbij andere taken op de achtergrond werden gedrongen. Voltooiing van dit proces zou kunnen leiden tot een inzinking en een daarop volgende moeilijke periode van heroriëntatie.

Onafhankelijkheid.

De gelijkstelling van de wijkorganen met de wijkraden-oude-stijl (dat wil zeggen de aan hen toegekende adviesfunctie met betrekking tot het gemeentelijk beleid) heeft in de praktijk niet zo gewerkt. Op een met de wijkraden vergelijkbare ambtelijke ondersteuning, die in 1978 aan alle wijkorganen werd voorgesteld, bleek door de meeste wijkorganen geen prijs gesteld te worden. Men vreesde dat een dergelijke ambtelijke voorpost zou optreden als een verlengstuk van het stadhuis in de wijk en als tegenpool van de wijkorganen in hun tegenwoordige vorm. Om dezelfde reden werd eerder -op aandrang van de bewonersorganisaties en het welzijnswerk- het opbouwwerk verzelfstandigd. Ook toenbestond de vrees dat de opbouwworkers zouden optreden als beïnvloeders van het wijkwerk met instructies van het gemeentebestuur. Deze stellingname werd kernachtig samengevat met: "geen ambtenaren in het hart van de bewonersorganisatie". Anders dan in de wijkraden-oude-stijl heeft men geen behoefte aan een functionaris die de gemeentelijke coördinatie op wijkniveau verenigt met die van ambtelijk secretaris ten behoeve van het eigen functioneren. De met ingang van 1980 ingestelde ambtelijke voorpost bij het wijkorgaan Bospolder-Tussendijken is, na de komst van een projectbureau Stadsvernieuwing en op verzoek van dit wijkorgaan, opgeheven.

Thans bestaat alleen een ambtelijke voorpost bij het wijkorgaan Stadsdriehoek (Centrum), waar stadsvernieuwing niet aan de orde is en ondersteuning door andere beroepskrachten ontbreekt. De wijkorganen zien zichzelf niet als verlengstuk van de gemeente Rotterdam of als een bestuurlijk orgaan. Zij wensen steeds hun onafhankelijkheid ten opzichte van het bestuur te benadrukken.

Financiering.

Een belangrijk verschil met vakbonden, huurdersverenigingen en politieke partijen is dat deze organisaties in beginsel door hun leden zelf worden bekostigd, ook al bestaan daarop in toenemende mate uitzonderingen (contractueel overeengekomen vakbondsbijdragen van ondernemingen, overheidssubsidies op instellingen en activiteiten van politieke partijen). De meeste bewonersorganisaties kennen daarentegen formeel geen leden, maar beschouwen elke wijkbewoner als (potentiële) deelnemer. Voor hun financiering zijn ze overwegend afhankelijk van vaste bijdragen van de gemeente Rotterdam en van het door de gemeente gesubsidiëerde Instituut Opbouwwerk Rotterdam, en daarnaast soms van incidentele bijdragen van rijk en provincie. Een aantal bewonersorganisaties kan daarnaast ook putten uit daartoe afzonderlijk opgerichte steunfondsen.

Voor de verdeling van de gemeentelijke bijdrage over de wijken zijn geen vaste criteria ontwikkeld. De bestaande verdeelsleutel is historisch gegroeid op grond van overleg over aangetoonde behoeften, waarbij voor de vaststelling van de bijdrage de van wijk tot wijk verschillende huisvestingslasten een belangrijke rol spelen.

De apparaatskosten en de rechtstreeks door de gemeente geleverde personelsbijstand maken geen deel uit van het systeem van wijkwelzijnsplanning. Dit is sinds 1983 wel het geval met andere uitgaven die ten dienste staan van of waarvan de bestemming wordt bepaald door de bewonersorganisaties: de salariskosten van de opbouwwerker, het budget voor de wijkkrant en de subsidies voor kleine wijkverbeteringen en ontspanningsactiviteiten. Deze uitgaven kunnen worden verhoogd of verlaagd in een proces van herschikking van alle welzijnsuitgaven voor de betrokken wijk.

Afwijkend gebied.

Een van de consequenties van het optreden als bewoners-belangenorganisatie is of kan zijn dat men nadrukkelijk de belangen van andere -als tegenspelers beschouwde- krachten in de wijk niet wenst te vertegenwoordigen, zoals die van de winkeliers in grote winkelstraten en de huiseigenaren. Met hun belangen houdt men zich alleen bezig voor zover deze samenvallen met -en niet worden gezien als strijdig aan- de bewonersbelangen. Met name naar de winkeliersverenigingen geldt dat men in het algemeen een goed overleg en een redelijke verstandhouding weliswaar op prijs stelt, maar in geval van blijvend strijdige belangen voet bij stuk houdt. Ook komt het voor dat men de bewoners van enkele "dure" straten of van particuliere nieuwbouw op voormalige terreinen met een niet-woonbestemming liever niet betrekt in de activiteiten van de

bestaande bewonersorganisatie en ook niet pretendeert mede namens hen te handelen. Men adviseert deze bewoners soms om een eigen bewonersorganisatie op te richten en daarvoor afzonderlijk subsidie bij de gemeente te vragen. Tot nu toe is het beleid er op gericht geweest dat uit een oogpunt van doelmatigheid de C.B.S.-indeling dient te worden aangehouden. Daarin past het los maken van kleine min of meer afwijkende buurtjes uit het wijkverband niet. Bovendien zouden dergelijke kleine eenheden niet behoorlijk kunnen functioneren zonder aanmerkelijke kostenverhoging voor de gemeente Rotterdam.

VII .CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN.

De in de voorgaande nota's met betrekking tot de wijkorganen veronderstelde taakstelling van deze organen blijkt steeds minder aan te sluiten bij de thans bestaande werkelijkheid. Doordat er oorspronkelijk van uit werd gegaan dat de wijkorganen een tijdelijk karakter zouden dragen, is een nadere regeling van hun relatie tot de gemeente achterwege gebleven. Nu het bestaan van bewonersorganisaties een blijvend karakter heeft gekregen dient de in de loop der jaren gegroeide situatie als uitgangspunt te worden genomen voor hun relatie tot de gemeente Rotterdam. Deze zou er dan als volgt uit kunnen zien:

1. De gemeente Rotterdam doet een bewuste keuze voor het bevorderen van de zelforganisatie van de bewoners op wijkniveau ten behoeve van de belangenbehartiging van deze bewoners. Enerzijds is dit van belang om het participatiestreven van de wijkbewoners meer ruimte te geven in de relatie tot alle krachten die van invloed zijn op de wijk, waaronder de gemeente en de woningcorporaties. Anderzijds om de bewoners beter een inbreng te kunnen laten leveren bij het democratisch functioneren van de gemeentelijke besluitvorming. Deze vorm van directe democratie wordt beschouwd als een waardevolle aanvulling op het stelsel van parlementaire democratie, ook als er van actieve stadsvernieuwing geen sprake (meer) is.
Dit kan als consequentie hebben dat de gemeente bewust haar eigen tegenspelers finanziert, om in het bijzonder die belangen die anders bij de vorming van het beleid onvoldoende tot hun recht zouden kunnen komen voldoende in de afwegingen te kunnen betrekken.

2. Bewonersorganisaties zijn geen aanzet tot bestuurlijke decentralisatie, maar hebben een functie naast en in relatie tot het bestuur (centraal of decentraal). Zij kunnen in vele gevallen worden aangemerkt als een specifieke vorm van belangenbehartiging.
3. Deelgemeentebesturen dienen uiteraard zelf te beslissen op welke wijze zij de verhouding m de bewonersorganisatie(s) in hun gebied regelen. Voor de door hen daarvoor te ontwikkelen oplossingen kunnen de in deze nota weergegeve standpunten, conclusies en aanbevelingen mede van dienst zijn.
4. Zoals iedere inwoner of groep inwoners van Rotterdam heeft iedere bewonersorganisatie het recht zich rechtstreeks tot het gemeente-bestuur te wenden. Deze rechtstreekse relatie tussen bewonersorganisaties en het centrale gemeentebestuur zal met name betrekking hebben op die onderwerpen waarover de besluitvorming op centraal niveau plaatsvindt. In de wijken die liggen binnen het gebied van een deelgemeente zal de bewonersorganisatie -met betrekking tot onderwerpen waarover de deelgemeente bevoegd is- zich primair moeten wenden tot de deelgemeenteraad. Indien een bewonersorganisatie binnen het gebied van een deelgemeente een verzoek voorlegt aan het gemeentebestuur, wordt dit verzoek ter kennis gebracht van het deelgemeentebestuur, dat in het kader van zijn gekwalificeerde adviesbevoegdheid het gemeentebestuur met betrekking tot de afhandeling van het verzoek desgewenst adviseert.
5. Bewonersorganisaties zijn het resultaat van zelforganisatie en dienen te worden beschouwd als een uiting van particulier initiatief. Voor zover door de gemeente regels worden gesteld, dienen deze uitsluitend betrekking te hebben op de omstandigheden waaronder de gemeente bewonersorganisaties als zodanig erkent en subsidiëert, alsmede op de relatie tussen gemeente en bewonersorganisaties.
Zolang bewonersorganisaties nog geen eigen rechtspersoonlijkheid bezitten, blijven zij een door het gemeentebestuur erkende inspraakgroep, zonder duidelijke status. Nu de door de gemeente als zodanig erkende bewonersorganisaties feitelijk al geruime tijd een zelfstandig en van de gemeente onafhankelijke positie innemen, wordt er naar gestreefd de bewonersorganisaties ook formeel te verzelfstandigen. Zowel om te komen tot een zuivere subsidieverhouding als om de gelegenheid te scheppen tot het zelfstandig aanspannen van procedures, verdient het voor de bewonersorganisaties sterk aanbeveling dat zij overgaan tot het verwerven van een eigen rechtspersoonlijkheid als vereniging of als een zoveel mogelijk aan het verenigingsmodel verwante stichtingsvorm.

6. De problemen waarmee de bewonersorganisaties zich (moeten) bezighouden en het veel voorkomend gebrek aan kader binnen deze organisaties leiden ertoe dat zij in het algemeen niet goed kunnen functioneren op grondslag van alleen vrijwilligerswerk.
Professionele ondersteuning van deze organisaties, zowel administratief als organisatorisch en inhoudelijk, bijv. door het opbouwwerk, dient dan ook, gezien de vereiste deskundigheid en continuïteit, voor zover financieel mogelijk gehonoreerd te worden. Wanneer het gemeentebestuur de medewerking van bewonersorganisaties vraagt in bestuurlijk of technisch complexe vraagstukken, zoals bij de stadsvernieuwing, zal daarvoor ook -binnen de financiële mogelijkheden daartoe- professionele ondersteuning op tijdelijke basis aan de bewonersorganisaties beschikbaar worden gesteld.
Vastgesteld dient te worden of, en zo ja in welke mate en onder welke voorwaarden beroepskrachten, voor wie de hoofdtaak ondersteuning en begeleiding is, deel kunnen uitmaken van het bestuur.
7. De bewonersorganisaties dienen -overeenkomstig- een reeds eerder uitgesproken wens van de raadscommissie voor Wijkangelegenheden- zelf zo veel mogelijk uit te maken welk deel van hun permanente budget ze besteden aan beroepskrachten (en aan welke functies daarbinnen), welk deel aan huisvesting en welk deel aan activiteiten.
8. De beroepskrachten die ten dienste van de bewonersorganisaties staan, dienen een gelijke rechtspositie te krijgen en hun selectie dient zo veel mogelijk onder dezelfde verantwoordelijkheid plaats te vinden. Omdat het bij deze functies niet gaat om gemeentelijke taken en politieke invloed op de activiteiten als ongewenst wordt beschouwd, ligt hier een vorm van privatisering voor de hand. Alle beroepskrachten zouden wellicht kunnen worden ondergebracht bij een beheersstichting met een vanuit de bewonersorganisaties gevormd bestuur, die zich uitsluitend met het personeelsbeleid bezig houdt. Daarbij zou een onderscheid gemaakt kunnen worden tussen tijdelijk of permanent bij de bewonersorganisaties tewerkgestelde beroepskrachten. Een nader onderzoek zou de wenselijkheid en de haalbaarheid van een dergelijke organisatievorm moeten aangeven. Dit onderzoek zou zich moeten richten op:
 - - de gewenste beheersstichting en de verhouding tussen bewonersorganisaties en beheersstichting,
 - de positie van het personeel in dienst van die stichting,
 - het ontwikkelen van voorstellen voor die beroepskrachten die momenteel een ambtelijke status bezitten,
 - de financiële consequenties van een en ander.

9. De gemeentelijke financiële bijdrage aan een bewonersorganisatie dient uit te gaan van een subsidieverhouding. De hoogte van deze subsidies kan worden vastgesteld in nauwe samenhang met het jaarlijks vast te stellen program van wijkwelzijnsuitgaven, waarbij echter herschikking voor andere welzijnsdoeleinden wordt uitgesloten en rekening dient te worden gehouden met een bijzondere toeslag voor personeel en activiteiten in de periode van actieve stadsvernieuwing.
10. De deconcentratie van het ambtelijk apparaat dient -binnen de grenzen van financiële mogelijkheden en gemeentelijk beleid- in goed overleg met de in het desbetreffende gebied werkzame bewonersorganisatie(s) plaats te vinden. De wijze waarop hieraan vormgegeven wordt is afhankelijk van de besluitvorming naar aanleiding van het project deconcentratie.
In dit project wordt voor de wijk Delfshaven in overleg met alle betrokkenen een samenwerkingsmodel ontwikkeld voor de fase na de (actieve) stadsvernieuwing. Uitgangspunt daarbij is het behoud van de verworvenheden van de projectorganisatie Stadsvernieuwing.
11. Indien een bewonersorganisatie geen gebruik maakt van de uitnodiging haar oordeel te geven over de aan haar voorgelegde plannen of door tussenkomst van de gemeente aan haar voorgelegde wensen van andere belanghebbenden, dan wel van de mogelijkheid om aan een nadere uitwerking van inmiddels vastgestelde plannen mee te werken, dient er van te worden uitgegaan dat zij geen bezwaar maakt en de beslissing of de nadere uitwerking zonder advies van de bewonersorganisatie kan plaatsvinden.
12. Met betrekking tot de voor een wijk relevante andere belangen dan die door de bewonersorganisatie worden verwoord, zal de gemeente ook naast de bewonersorganisatie andere belangenorganisaties (zoals op economisch terrein) raadplegen. Adviezen en wensen van andere groepen worden -voorzover zij een rol spelen bij de te maken beleidsafwegingen- aan de bewonersorganisatie ter kennis gebracht. Indien geen overeenstemming tussen belanghebbenden bereikt kan worden, en dit tot gevolg heeft dat van de wensen van de bewonersorganisatie wordt afgeweken, wordt deze keuze gemotiveerd aan de bewonersorganisatie medegedeeld.

13. De gemeenteraad erkent per wijk slechts één bewonersorganisatie. In geval van tegenstrijdige aanspraken op erkenning van concurrerende organisaties die stellen de wijk te vertegenwoordigen wordt eerst het advies van de commissie voor Wijkaangelegenheden ingewonnen, die zich daartoe laat voorlichten over het standpunt van de gezamenlijke bewonersorganisaties. Voor wijken met meer dan 10.000 inwoners kan op hun verzoek splitsing overwogen worden, zodat voor verschillende delen van het grondgebied ook afzonderlijke organen erkend kunnen worden.

14. Deze erkenning omvat:

- tijdlige informatie over plannen voor het door de gemeente ten aanzien van de wijk te voeren beleid, met de mogelijkheid om wijzigingen en alternatieven voor te stellen,
- een goed overleg over de wijze van uitvoering van gemeentelijke besluiten met betrekking tot de wijk, gericht op het bereiken van overeenstemming,
- een financiële bijdrage op subsidiegrondslag, bestemd voor personeelslasten, huisvesting en activiteiten,
- tijdlige melding aan de gemeente van de samenstelling van het verantwoordelijke bestuur en de daarin optredende wijzigingen,
- een organisatiestructuur -die elke bewonersorganisatie zelfstandig kan kiezen- waarin de betrokkenheid van de wijkbewoners bij bestuursverkiezingen en beleid voldoende is gegarandeerd en over het gevoerde beleid verantwoording aan de wijkbewoners wordt afgelegd,
- een jaarlijkse verantwoording met betrekking tot de besteding van de door de gemeente beschikbaar gestelde gelden,
- zij dient zich bezig te houden met het gehele gebied waarvoor zij erkend is.

15. Om te voorkomen dat de relatie tussen gemeente en bewonersorganisaties wordt geregeld op grond van overwegingen die niet openbaar zijn en waarvan de toepassing als een vorm van willekeur kan worden ervaren, is het wenselijk om de in deze nota verwoorde uitgangspunten in enkele regels vast te leggen..

Deze zouden -aan de hand van de inspraakresultaten naar aanleiding van deze nota en op grond van een nadere raadpleging van de bewonersorganisaties- door de gemeenteraad kunnen worden vastgesteld.

BIJLAGE 1.

Overzicht van bewonersorganisaties in niet-deelgemeentegebied.

De nummers verwijzen naar de kaart (bijlage 2). Tevens is het aantal inwoners van de wijk per 1-1-1983 aangegeven.

Indien voorlopige erkenning als wijkorgaan heeft plaatsgevonden is de datum daarvan vermeld.

1. Bewonersorganisatie Oud Mathenesse/ Witte Dorp (7.794)	
2. Wijkorgaan Spangen (12.882)	25- 6-1970
3. Bewonersorganisatie Bospolder/ Tussendijken (17.514)	13-10-1972
4. Bewonersorganisatie Delfshaven (4.917)	13-10-1972
5. Aktiegroep Het Nieuwe Westen (21.570)	- 5-1975
6. Aktiegroep Middelland (12.914)	26- 2-1981
7. Aktiegroep Het Oude Westen (9.642)	
8. Stichting Wijkbelangen Scheepvaart- kwartier/Het Nieuwe Werk (1.180)	
9. Aktiegroep Samenwerking in Cool (3.477)	19-12-1974
10. Wijkorgaan Stadsdriehoek (6.094)	- 1-1983
11. Bewonersvereniging Agniesebuurt (na 4-9-1984) (3.784)	
12. Bewonersorganisatie Het Oude Noorden (17.652)	25- 6-1970
13. Wijkorgaan Crooswijk (18.567)	25- 6-1970
14. Katendrechtse Bewonersorganisatie a.i. (K.B.O.) (1.981)	
15. Bewonersorganisatie Afrikaanderwijk (B.O.A.) (10.208)	11- 5-1978
16. Bewonersorganisatie Feijenoord-Noordereiland (Bof) (10.859)	25- 6-1970
17. Bewonersorganisatie Bloemhof (B.O.B.) (17.586)	13-10-1972
18. Wijkorgaan Hillesluis (14.402)	21- 6-1973
19. Bewonersorganisatie Vreewijk (BOV) (14.781)	
20. Stichting Wijkopbouw Lombardijen (16.884).	

BIJLAGE 2

De nummers geven het gebied aan waarmee de in bijlage 1 genoemde bewonersorganisatie zich bezighouden.

